

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی

گروه فقه و حقوق

بررسی فقهی حقوقی اسباب حجر با رویکردی بر کتاب جامع المقاصد محقق کرکی

پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و حقوق

دانشجو:

معصومه فعله‌گری

استاد راهنما:

دکتر حسین نمازی‌فر

استاد مشاور:

دکتر اردوان ارژنگ

بهمن ماه ۱۳۹۴

فرم پ ۱-۲ : فرم تأییدیه هیأت داوران جلسه دفاع از پایان نامه / رساله

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

معاونت آموزشی - مدیریت تحصیلات تکمیلی

فرم تأییدیه هیأت داوران جلسه دفاع از پایان نامه / رساله (فرم شماره ۳۰)

بدین وسیله گواهی میشود جلسه دفاعیه از پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله خانم **معصومه فعله گری** دانشجوی رشته **الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی** تحت عنوان : **بررسی فقهی و حقوقی اسباب حجر با رویکردی بر کتاب جامع المقاصد محقق کرکی** در تاریخ ۱۳۹۴/۱۱/۱۲ در دانشگاه برگزار گردید و این پایان نامه / رساله با **نمره به عدد ۱۷.۵** و به حروف **هجری... و... و...** با درجه **فوق...** مورد تایید هیئت داوران قرار گرفت.

ردیف	سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبگی دانشگاهی	دانشگاه یا مؤسسه	امضا
۱	استاد راهنما	دکتر حسین نمازی فر	استادیار	دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)	
۲	استاد مشاور	دکتر اردوان ارژنگ	استادیار	"	
۳	داور اول	دکتر اسداله لطفی	دانشیار	"	
۴	داور دوم		استادیار		
۵	نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر داود معماری	استادیار	"	

* در صورت وجود استاد راهنمای دوم برای پایان نامه / رساله، یک ردیف با عنوان استاد راهنمای دوم، ذیل ردیف استاد راهنما اضافه شود.

تذکر: این برگه پس از تکمیل توسط هیأت داوران، در پایان نامه / رساله درج می گردد.

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب **معصومه فعله گری** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی گرایش که در تاریخ ۱۳۹۴/۱۱/۱۲ از پایان نامه ی خود تحت عنوان **پروسی فقهی حقوقی اسباب حجر با رویکردی بر کتاب جامع المقاصد محقق کرکی** با کسب درجه ی ۱۷/۵ دفاع کرده ام، شرعا و قانونا متعهد می شوم:

۱. مطالب مندرج در این پایان نامه، حاصل تحقیق و مطالعه اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و غیره استفاده کرده ام، با رعایت کامل امانت، مطابق مقررات، اقدام به ارجاع در متن و ذکر آن در فهرست منابع و مآخذ نموده ام.
۲. تمامی یا بخشی از این پایان نامه قبلا برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی به سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. مقالات مستخرج از این پایان نامه کاملا حاصل کار اینجانب بوده و از هرگونه جعل داده و یا تغییر اطلاعات پرهیز کرده ام.
۴. از ارسال همزمان و یا تکراری مقالات مستخرج از این پایان نامه (با بیش از ۳ درصد همپوشانی) به مجلات و یا همایش های گوناگون خودداری نموده و می نمایم.
۵. کلیه حقوق مادی و معنوی حاصل از این پایان نامه متعلق به دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) بوده و متعهد می شوم هرگونه بهره مندی ویا نشر دستاوردهای حاصل از این تحقیق اعم از چاپ کتاب، مقاله، ثبت اختراع و غیره (چه در زمان دانشجویی و یا بعد از فراغت از تحصیل) با کسب اجازه از استاد (استادان) راهنما باشد.
۶. در صورت اثبات تخلف و نقض موارد پنجگانه فوق (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) از درجه اعتبار ساقط و اینجانب هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی دانشجو **معصومه فعله گری**

امضاء

سوگندنامه دانش آموختگان کارشناسی ارشد دانشگاه بین المللی امام خمینی(ره)

به نام خدا

سیاس ایزد منان را که مرا مشمول الطاف خویش نمود که با طی مراحل تحصیل موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد شوم. به شکرانه این نعمت بزرگ الهی که با امکانات این مرز و بوم، فراهم و نزد اینجانب به امانت گذاشته شده است، در پیشگاه ملت ایران به کتاب آسمانی خود، قرآن کریم، سوگند یاد می کنم که:

- در سراسر زندگی حرفه ای، در راه اعتلای کشور ایران و جامعه بشری به نحو احسن قدم برداشته و در این راه از هیچ تلاشی دریغ ننمایم.
- در تمام فعالیت های تخصصی، رضای خدا را همراه با صداقت علمی و اجتماعی در نظر داشته و از موقعیت های به دست آمده در جهت رفع مشکلات جامعه استفاده کنم و در همه ی امور، منافع کشور را بر منافع فردی مقدم بدارم.
- همواره علم و دانش خود را به روز نگاه داشته و در ایفای مسئولیت و تعهدات حرفه ای در حد توان سعی و تلاش خود را به کار گیرم.
- و اینک از خداوند علیم توفیق بندگی و پای بندی به مفاد این سوگندنامه را خواستارم و از او می خواهم که مرا در ایفای رسالت علمی و انسانی خویش موفق بدارد.

نام و نام خانوادگی دانشجو معصومه فعله گری

امضاء

نام و نام خانوادگی دانشجو

عنوان پایان نامه / رساله

مجوز بهره برداری از پایان نامه / رساله

کلیه حقوق اعم از چاپ، تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و ... از نتایج این پایان نامه برای دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) قزوین محفوظ است. بهره برداری از این پایان نامه / رساله در چهارچوب مقررات کتابخانه و با توجه به محدودیتی که توسط استاد راهنما به شرح زیر تعیین می شود، بلامانع است:

- بهره برداری از این پایان نامه / رساله برای همگان بلامانع است.
- بهره برداری از این پایان نامه / رساله با اخذ مجوز از استاد راهنما، بلامانع است.
- بهره برداری از این پایان نامه / رساله تا تاریخ ..... ممنوع است.

استاد راهنما می تواند یکی از گزینه های بالا را انتخاب کند و مسئولین کتابخانه موظف به رعایت موارد تعیین شده می باشد.

نام استاد و یا اساتید راهنما:

تاریخ:

امضاء: ۹۵/۳/۱۸

تقدیم به پیامبر مهربانی

حضرت محمد

مصطفی

صلی الله علیه و آله

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس خداوند منان را که توفیق کسب علم و دانش را به من عطا فرمود. به این وسیله از زحمات جناب آقای **دکتر حسین نمازی** فر استاد راهنمای گرامی خالصانه کمال تشکر و قدردانی را دارم.

همچنین از جناب آقای **دکتر اردوان ارژنگ** استاد مشاور گرامی و جناب آقای دکتر اسدالله لطفی که در طول دو سال تحصیلی، کارشناسی ارشد در محضر این بزرگواران کسب علم کردم و افتخار شاگردی ایشان را داشتم.

چکیده

بعضی از افراد با اینکه شرعاً و قانوناً مالک اموالی شناخته شده اند به جهت مصالح خودشان و یا مصالح دیگران از تصرف کردن در مجموع اموال و یا بخشی از دارائی خویش ممنوع شده اند.

فقها به طور معمول در کتاب حجر از شش سبب، صغر، جنون، سفه، بردگی، مرض رو به موت و رشکستگی، به عنوان اسباب حجر نام می‌برند؛ لیکن باید دانست که اسباب حجر منحصر به این موارد خاص نیست بلکه با توجه به مبنای صدور حکم حجر که حمایت از حقوق افراد و جلوگیری از نابود شدن ثروت های جامعه است؛ موارد و اسباب فراوانی را برای حجر افراد می‌توان در نظر گرفت.

برخلاف بسیاری از فقها که مریض رو به موت را از اصناف محجورین نمی‌دانند؛ محقق کرکی صاحب جامع المقاصد به حجر او در بعضی تصرفات مالی اشاره دارد. وی معاملات کودکان ممیز را حتی با اذن ولی صحیح نمی‌داند؛ در حالی که معاملات سفیه را تنها با نظارت و تنفیذ ولی و معاملات مفلس را در صورت اجازه ی غرماء نافذ می‌داند.

در این پژوهش سعی بر آن شده است که اسباب حجر از نظر فقهی و حقوقی مورد بررسی دقیق قرار گیرد و حتی الامکان ثابت شود که به جز موارد مذکور محجورین در کتب فقهی و قانون مدنی حجر شامل موارد دیگری نیز می‌شود؛ و همچنین در فصلی جداگانه به احکام حجر از دیدگاه محقق کرکی صاحب جامع المقاصد پرداخته شود.

واژگان کلیدی: اسباب حجر / حجر / محقق کرکی

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
فصل اول کلیات	۴
۱- ۱- تعریف مسئله.....	۵
۱- ۲- طرح سؤال های اصلی.....	۶
۱- ۳- فرضیه های اصلی تحقیق	۶
۱- ۴- سوابق پژوهشی موضوع	۷
۱- ۵- بیان روش و مراحل انجام کار تحقیق.....	۷
۱- ۶- نتایج قابل پیش بینی از تحقیق.....	۷
۱- ۷- فصول تحقیق.....	۷
۱- ۸- معرفی شخصیت محقق کرکی.....	۸
۱- ۸- ۱- مهاجرت به ایران.....	۹
۱- ۸- ۲- اقدامات اصلاحی محقق کرکی در ایران.....	۱۰
۱- ۸- ۲- ۱- نشر فرهنگ شیعه.....	۱۰
۱- ۸- ۲- ۲- برخورد با خرافات و قصه سرایان.....	۱۱

- ۱۱- ۱- ۸- ۲- ۳- اقامه نماز جمعه.....
- ۱۲- ۱- ۸- ۲- ۴- اصلاح شاه و دربار.....
- ۱۲- ۱- ۸- ۲- ۵- اصلاح روش صوفیانه صفویان.....
- ۱۲- ۱- ۸- ۳- ویژگی های مکتب فقهی کرکی.....
- ۱۳- ۱- ۸- ۴- تألیفات محقق کرکی.....
- ۱۳- ۱- ۸- ۴- ۱- جامع المقاصد.....
- ۱۴- ۱- ۸- ۴- ۲- رساله خراجیه.....
- ۱۴- ۱- ۸- ۴- ۳- رساله فی صلاة الجمعة.....
- ۱۵- ۱- ۸- ۴- ۴- رساله نفحات اللاهوت فی لعن الجبت والطاغوت.....
- ۱۵- ۱- ۸- ۴- ۵- رساله فی العدالة.....
- ۱۵- ۱- ۸- ۴- ۶- رساله فی طریق استنباط الاحکام.....
- ۱۵- ۱- ۸- ۴- ۷- تألیفات دیگر محقق کرکی.....
- ۱۶- ۱- ۸- ۵- شاگردان محقق کرکی.....
- ۱۶- ۱- ۸- ۶- فرزندان کرکی.....
- ۱۷- ۱- ۸- ۷- شهادت محقق کرکی.....
- فصل دوّم : مفاهیم و مبانی فقهی حقوقی حجر**..... ۱۸
- ۱۹- ۱- ۲- تعریف حجر.....

- ۱۹..... ۲-۱-۱- تعریف لغوی حجر.....
- ۲۲..... ۲-۱-۲- تعریف اصطلاحی حجر.....
- ۲۷..... ۲-۲- تقسیمات حجر.....
- ۲۷..... ۲-۲-۱- حجر عام و خاص.....
- ۲۷..... ۲-۲-۲- حجر حمایتی و سوءظنی.....
- ۲۸..... ۲-۲-۳- حجر قانونی و حجر قضایی.....
- ۲۹..... ۲-۲-۴- حجر مبتنی بر فقدان اراده و حجر مبتنی بر نقص اراده.....
- ۲۹..... ۲-۲-۵- حجر در امور مالی و حجر در امور مالی و غیرمالی.....
- ۲۹..... ۲-۲-۶- حجری که غایت معینی دارد و حجری که غایت معینی ندارد.....
- ۲۹..... ۲-۳- مبانی حجر.....
- ۲۹..... ۲-۳-۱- مبانی فقهی حجر.....
- ۳۰..... ۲-۳-۱-۱- کتاب.....
- ۳۴..... ۲-۳-۱-۲- روایات.....
- ۳۵..... ۲-۳-۱-۳- اجماع.....
- ۳۶..... ۲-۳-۱-۴- دلیل عقلی.....
- ۳۷..... ۲-۳-۲- مبانی حقوقی حجر و عدم اهلیت.....
- ۳۸..... ۲-۳-۲-۱- حمایت از شخص محجور.....

۳۸	۲-۲-۳-۲ حمایت از اشخاص ثالث.....
۳۸	۳-۲-۳-۲ حمایت از جامعه و رعایت نظم عمومی آن.....
۳۹	فصل سوم: اسباب حجر: .....
۴۰	۳-۱- اسباب حجر در فقه اسلامی.....
۴۰	۳-۱-۱- اسباب حجر در فقه امامیه.....
۴۲	۳-۱-۲- اسباب حجر در فقه عامه.....
۴۴	۳-۲- اسباب حجر در قانون مدنی.....
۴۵	۳-۳- مصادیق جدید حجر.....
۴۶	۳-۳-۱- حالات ناشی از سوء مصرف مواد مخدرو روان گردان ها.....
۴۸	۳-۳-۲- حجر در بیماری متصل به موت و ارتباط آن با اتانازی.....
۵۰	۳-۳-۳- حجر بیماران آلزایمری.....
۵۱	۳-۳-۴- سالمندی.....
۵۳	فصل چهارم: آثار و احکام حجر.....
۵۴	۴-۱- صغیر و حدود حجر او.....
۵۴	۴-۱-۱- مفهوم صغیر.....
۵۵	۴-۱-۲- اقسام صغیر.....
۵۶	۴-۱-۳- حدود حجر صغیر.....

- ۵۶..... ۴-۱-۳-۱- بلوغ
- ۵۹..... ۴-۱-۳-۲- رشد
- ۶۲..... ۴-۱-۳-۲-۱- آزمایش رشد کودک
- ۶۳..... ۴-۱-۳-۲- حکم معاملات زمان اختبار
- ۶۴..... ۴-۱-۴- ولایت بر صغیر
- ۶۶..... ۴-۱-۴-۱- حدود اختیارات ولی قهری
- ۶۷..... ۴-۱-۴-۲- دستمزد ولی
- ۶۹..... ۴-۱-۴-۳- عدم جواز معامله با خود
- ۷۱..... ۴-۱-۵- حکم معاملات صغار
- ۷۴..... ۴-۲- مجنون و حدود حجر او
- ۷۴..... ۴-۲-۱- تعریف جنون
- ۷۵..... ۴-۲-۲- اقسام جنون
- ۷۵..... ۴-۲-۲-۱- جنون دائمی
- ۷۵..... ۴-۲-۲-۲- جنون ادواری
- ۷۶..... ۴-۲-۳- ولایت بر مجانین
- ۷۷..... ۴-۲-۴- حدود حجر مجنون
- ۷۹..... ۴-۲-۵- پایان حجر مجنون

- ۷۹..... ۴-۳- سفیه و حدود حجر او.....
- ۷۹..... ۴-۳-۱- مفهوم سفیه.....
- ۸۱..... ۴-۳-۲- نحوه ی صدور حکم حجر سفیه.....
- ۸۱..... ۴-۳-۱- نحوه ی صدور حکم حجر از دیدگاه فقها.....
- ۸۲..... ۴-۳-۲- نحوه ی صدور حکم حجر از دیدگاه قانون مدنی.....
- ۸۳..... ۴-۳-۳- ولایت بر سفیه.....
- ۸۴..... ۴-۳-۴- حدود حجر سفیه.....
- ۸۶..... ۴-۳-۱- دخالت علم و جهل در معامله با سفیه.....
- ۸۸..... ۴-۳-۲- ضمان سفیه.....
- ۹۱..... ۴-۳-۳- نکاح سفیه.....
- ۹۳..... ۴-۳-۴- طلاق سفیه.....
- ۹۴..... ۴-۳-۵- اقرار سفیه.....
- ۹۶..... ۴-۳-۶- حج سفیه.....
- ۹۸..... ۴-۳-۵- پایان حجر سفیه.....
- ۹۸..... ۴-۳-۴- بیمار مشرف به موت و حدود حجر او.....
- ۹۸..... ۴-۳-۱- تعریف بیماری مشرف به موت.....
- ۱۰۰..... ۴-۳-۲- حدود حجر بیمار.....

- ۱۰۲..... ۴-۴-۳- حکم اقرار مریض
- ۱۰۴..... ۴-۵-۵- مفلس و حدود حجر او
- ۱۰۴..... ۴-۵-۱- تعریف مفلس
- ۱۰۷..... ۴-۵-۲- شروط صدور حکم حجر مفلس توسط حاکم
- ۱۰۸..... ۴-۵-۳- احکام افلاس
- ۱۰۸..... ۴-۵-۳-۱- منع از تصرف
- ۱۱۳..... ۴-۵-۳-۱-۱- اقرار مفلس
- ۱۱۳..... ۴-۵-۳-۱-۱-۱- اقرار مفلس به دین
- ۱۱۶..... ۴-۵-۳-۱-۲- اقرار مفلس به عین
- ۱۱۷..... ۴-۵-۳-۱-۳- اقرار مفلس به مضارب بودن
- ۱۱۸..... ۴-۵-۳-۱-۴- اقرار مفلس از دیدگاه قوانین موضوعه
- ۱۱۸..... ۴-۵-۳-۲- بیع اموال مفلس و تقسیم آن
- ۱۱۹..... ۴-۵-۳-۱-۲- مستثنیات دین
- ۱۲۱..... ۴-۵-۳-۲-۲- اکتساب مفلس
- ۱۲۲..... ۴-۵-۳-۳- اختصاص
- ۱۲۴..... ۴-۵-۳-۱-۳- شرایط حق تقدم بایع
- ۱۲۵..... ۴-۵-۳-۱-۱-۳- شرایط عوض

۱۲۵.....	۴-۵-۳-۱-۲- شرایط معاوضه.....
۱۲۵.....	۴-۵-۳-۱-۳- شرایط معوض.....
۱۲۶.....	۴-۵-۳-۴- حبس مدیون.....
۱۲۸.....	۴-۵-۴- پایان حجر مفلس.....
۱۳۱.....	نتیجه گیری .....
۱۳۳.....	فهرست منابع و مآخذ .....

مقدمه

حجر یکی از مهم‌ترین حالات و مسائل حقوقی است؛ که اثر آن منع کردن افراد از تصرف در اموال و دارائی خود می‌باشد.

در جوامع بشری همواره افرادی وجود دارند که به طور موقت یا دائم از تصرف در اموال خویش ممنوع و محجور می‌شوند؛ از آنجا که اصل بر آزاد بودن انسان‌ها است و منع آنها محتاج دلیل و علت است حجر در قوانین موضوعه و فقه اسلامی اهمیت فراوانی یافته است؛ در بسیاری از قوانین و مقررات از جمله قانون مدنی، قانون مجازات اسلامی، قانون امور حسبی، قانون تجارت و... مواد فراوانی در ارتباط با این موضوعه به تصویب رسیده که بر اهمیت و وسعت این مقوله‌ی حقوقی می‌افزاید.

موضوع حجر از نظر گستره، مربوط به تمامی انسان‌ها می‌شود، چرا که همه‌ی بنی آدم در طفولیت، یک دوره از محجوریت را سپری می‌کنند و همواره افراد جامعه در ارتباط با خردسالان و سایر اصناف محجور جامعه نیازمند به دانستن احکام و مقررات مربوط به آنها هستند؛ لذا بحث از محجورین کاربردی و شایسته تحقیقات کارشناسانه است.

تاکنون تحقیقات زیادی در ارتباط با حجر صورت گرفته است، اما کمتر تحقیقی وجود دارد که به طور جدی به اسباب حجر پرداخته باشد؛ با اینکه اسلام از قوانین نسبتاً غنی‌ای در ارتباط با محجورین برخوردار است اما عدم شناسایی درست اسباب حجر توسط قانون مدنی کشور موجب سردرگم شدن افراد و نهادهای حقوقی کشور شده است.

از طرفی در حقوق مدرن و با بهره‌گیری از تجارب و تخصص حاصله در علم پزشکی، مصادیق و موارد فراوانی از حجر برخی افراد به چشم می‌خورد که هر چند ظاهراً منطبق با مفاهیم سه‌گانه حجر در قانون مدنی نمی‌

باشند. لیکن عقلا تردید نمی‌کنند که این وضعیّت‌های خاص قرابت زیادی با وضعیت محجور به معنای سنتی کلمه دارد

این رساله در نظر دارد با مبنا قرار دادن کتاب جامع المقاصد به بررسی فقهی حقوقی اسباب حجر پردازد؛ علت انتخاب جامع المقاصد از میان کتب بی‌شمار فقهی، منحصر به فرد بودن آن است.

جامع المقاصد سرشار از تحقیقات عالی، علمی و تدقیقات لطیف فقهی و پیراسته از تطویل و تکثیر فروع می‌باشد و از نظر معنی، نگارش و محتوا، یکی از بهترین و نفیس‌ترین و متقن‌ترین متون فقهی شیعه به شمار می‌آید. تا آنجا که فقها فتوای خود را مستند به رأی و نظر آن نموده‌اند.

این رساله در چهار فصل تنظیم شده است:

در فصل اول به اختصار از کلیاتی بحث می‌شود؛ که جهت ورود به بحث اصلی لازم و ضروری می‌نماید.

فصل دوم به مفاهیم و مبانی فقهی حقوقی حجر اختصاص یافته و در آن به تعاریف، تقسیمات و ادله و فلسفه‌ی حجر اشاره می‌شود.

فصل سوم با عنوان اسباب حجر دیدگاه فقها و حقوق دانان را درباره‌ی اسباب حجر بیان می‌نماید و در پایان مصادیق جدیدی از حجر افراد را ذکر می‌کند.

و در فصل چهارم به آثار و احکام حجر پرداخته خواهد شد.

در این پژوهش سعی شده است تا حد توان از نظرات دیگر فقهای شیعه و اهل سنت نیز استفاده شود تا خواننده محترم علاوه با آشنایی با نظرات سایر فقها تا حد توان به نقاط اشتراک و افتراقی که در دیدگاه‌های آنان وجود دارد آگاهی یابد.

لازم به ذکر است که مبنای اصلی تحقیق و ترتیب مباحث و تقسیم بندی های آن بر مبنای کتاب جامع المقاصد است. و در هر مبحثی دیدگاه محقق کرکی که عیناً برگرفته از کتاب ایشان است آورده می شود و در صورت وجود نظر سایر فقها و حقوق دانان به ذکر اقوال ایشان نیز پرداخته می شود